

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2004

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Κωνσταντίνου Γρόλλιου, *Όράτιος Ώδές, βιβλία I-IV. Έρμηνευτική έκδοση - κείμενο - μετάφραση - σχόλια - έρμηνεία. Τόμοι I-IV, Αθήναι 1986, 1992, 1998, 2003, υπό του Ακαδημαϊκού κ. Βασιλείου Πετράκου*

Έχω την τιμή να παρουσιάσω έργο του Ακαδημαϊκού κ. Κωνσταντίνου Γρόλλιου, το όποιο επιγράφεται, *Όράτιος Ώδές, βιβλία I-IV. Έρμηνευτική έκδοση - κείμενο - μετάφραση - σχόλια - έρμηνεία. Τόμοι I-IV, Αθήναι 1986, 1992, 1998, 2003.*

Όπως συνάγεται από τον τίτλο, το τετράτομο βιβλίο του κ. Γρόλλιου είναι νέα έκδοση, με τη φιλολογική έννοια, και ακόμη ή πρώτη έκδοση στην Ελλάδα, του έργου *Carmina* του ρωμαίου ποιητού Όρατίου. Οί Έλληνες, οί Έλληνες μαθητές δηλαδή, γνώρισαν τον Όράτιο από εκλογές των Ώδων για σχολική χρήση. Έκλογες του Κωνσταντινίδη (1884), του Ίωαννίδου (1916), του Γρατσιαίου (1920), του Φραγκίσκου (1957). Ός βοηθήματα είχαν οί μαθητές τις μεταφράσεις του Κ. Κοσμᾶ, του Ί. Παπανικολάου και του Ρώσση, στις μέρες μου τουλάχιστον.

Ο Όράτιος γεννήθηκε στις 8 Δεκεμβρίου του 65 π.Χ. και πέθανε στις 27 Νοεμβρίου του 8 π.Χ., έζησε δηλαδή 57 μόνον χρόνια, μέσα στον 1^ο αἰ. π.Χ. Ο πατέρας του Όρατίου ήταν άπελεύθερος, αλλά ό ποιητής ήταν έλεύθερος πολίτης, *civis Romanus*. Γνώριζε τὰ έλληνικά από την παιδική του ήλικία, τὰ μιλούσε, και τους πρώτους στίχους του τους έγραψε έλληνικά. Μετά τις εγκύκλιες σπουδές του στη Ρώμη, κοντά στον γραμματικό Όρβίλιο, έρχεται στην Αθήνα, γύρω στο 46 π.Χ. Είναι 19 μόλις ετών και σπουδάζει φιλοσοφία, μάλιστα στην Ακαδημία, ρητορική, αρχαϊκή λυρική ποίηση, Άλκαϊο, Σαπφώ, Πίνδαρο, ποιητές όχι πολύ διαδεδομένους στη Ρώμη, και ξανά Όμηρο και Καλλίμαχο. Μετά τη δολοφονία του Ίουλίου Καίσαρος, το 44 π.Χ., γίνεται μέλος τής ακολουθίας του Βρούτου και ως

χιλίαρχος λαμβάνει μέρος στη μάχη τῶν Φιλίππων τὸ 42 π.Χ., βρίσκεται με τοὺς ἡττημένους, ἀλλὰ δὲν ἐκτελεῖται, ὅπως ἄλλοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Βρούτου. Γυρίζει στὴ Ρώμη τὸ 41 π.Χ., δημεύεται ἡ περιουσία του, ἀλλὰ ἀμνηστεύεται καὶ γιὰ βιοπορισμὸ διορίζεται οἰκονομικὸς ὑπάλληλος, *scriba quaestorius*.

Ἀρχίζει νὰ γράφει λυρικά ποιήματα, γνωρίζεται με τὸν Βιργίλιο, τὸν Βάριο καὶ τὸν Μαικήνα. Ὁ τελευταῖος τὸν παίρνει στὸν κύκλο του καὶ ὁ ποιητὴς ἐγκαταλείπει τὴ δημόσια ὑπηρεσία καὶ ἀφοσιώνεται στὴν ποίηση καὶ μόνο.

Τὶς Ὡδές, τὰ *Carmina*, ὁ Ὀράτιος τὶς ἔγραψε, τὰ τρία πρῶτα βιβλία, πιθανῶς μεταξὺ 30 καὶ 23 π.Χ., ἐνῶ τὸ τέταρτο βιβλίον τὸ συνέθεσε γύρω στὸ 14-13 π.Χ.. Ὁ Ὀράτιος ἔγραψε καὶ ἄλλα ἔργα, ἐξ ἴσου σημαντικὰ μετὰ τὰ *Carmina*, τὰ ὁποῖα θὰ μνημονεύσω σὲ λίγο.

Οἱ τέσσερις τόμοι τοῦ ἔργου τοῦ κ. Γρόλλιου ἐκτείνονται σὲ 1216 σελίδες, καὶ περιέχει ὁ καθένας ἀπὸ ἓνα βιβλίον τῶν Ὡδῶν. Ἡ ἔκδοσις εἶναι ἐρμηνευτική, δηλαδή δὲν περιορίζεται στὴν παράθεσις μόνον ἐνὸς ἀκριβοῦς κειμένου, ἀλλὰ αὐτὸ σχολιάζεται διεξοδικῶς ἀπὸ γλωσσική, μετρική, μυθολογική, προσωπογραφική, πραγματική καὶ ἱστορική πλευρά. Ἡ ποίηση τοῦ Ὀρατίου εἶναι πυκνὴ καὶ δύσκολη στὴν κατανόησι καὶ προϋποθέτει τὴ γνώσι τῶν κοινωνικῶν, ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν πραγμάτων τῆς Ρώμης τῆς ἐποχῆς τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ ἀπαραιτήτως καὶ τὴ γνώσι τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς φιλολογίας, ἱστορίας καὶ μυθολογίας.

Τὸ κείμενον τῶν Ὡδῶν τοῦ Ὀρατίου εἶναι τῆς πέμπτης ἐκδόσεως, τοῦ 1970, ποὺ ἐκπόνησε ὁ Γερμανὸς φιλόλογος Friedrich Klinger καὶ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν οἶκον Teubner τῆς Λειψίας. Ἡ πρώτη ἔκδοσις ἦταν τοῦ 1939. Σὲ ἀρκετὰς περιπτώσεις ὁ Κωνσταντῖνος Γρόλλιος δὲν ἀκολουθεῖ γραφὰς τοῦ Klinger, ἀλλὰ δέχεται ἄλλες, γιατί κρίνει ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ κειμένου ἀποκαθίσταται πληρέστερα.

Κάθε τόμος ἀποτελεῖται ἀπὸ προγραμματικὸ πρόλογον, διεξοδικὴν εἰσαγωγὴν, τὸ κείμενον ἐνὸς βιβλίου τῶν Ὡδῶν, τὴν ποιητικὴν μετάφρασί του, σχόλια, ὅπως καὶ περιέγραφα προηγουμένως, καὶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ποιήματος.

Στὸν πρόλογον τοῦ πρώτου τόμου ὁ Κωνσταντῖνος Γρόλλιος ὁμιλεῖ σύντομα γιὰ τὴ σημασία τῶν ἐρμηνευτικῶν ἐκδόσεων καὶ τὴν ὑποχρέωσι τοῦ κλασικοῦ φιλόλογου νὰ κάνει προσιτὰ τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων. Αὐτὸ τὸ αἰσθάνθηκε νωρὶς, ἤδη ἀπὸ τὸ 1957, ὅταν ἔγινε καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης καὶ δίδαξε Ὀράτιον σὲ πανεπιστημιακὸ ἐπίπεδον. Γιατὶ καὶ ὡς φιλόλογος καθηγητὴς τῆς Μέσης Ἑκπαίδευσις τὸν εἶχε διδάξει. Ἐκλογὰς ἀπὸ τὶς Ὡδές τοῦ Ὀρατίου εἶχα διδασχθεῖ καὶ ἐγὼ στὸ γυμνάσιον καὶ θυμοῦμαι πόσο ἀνεπαρκῆ ἦσαν τὰ ἐγκεκριμένα βιβλία καὶ ἀκόμη πόσο περισσότερον ἀνεπαρκῆ ἦσαν τὰ ἐξωσχολικὰ βοηθήματα.

Οἱ εἰσαγωγὲς καὶ τῶν τεσσάρων τόμων φθάνουν τις 112 σελίδες, ἀπὸ τις ὅποιες τοῦ πρώτου εἶναι ἡ μεγαλύτερη, 72 σελίδες. Αὐτὴ περιέχει διεξοδικὰ κεφάλαια γιὰ τὸν ποιητὴ, γιὰ τὴν ἐποχὴ του, γιὰ τις πηγὲς γνώσης τοῦ βίου του, τὴν ἐκπαίδευσή του στὴ Ρώμη καὶ τὴν Ἀθήνα, τὴ θητεία του στὸν στρατό, τὴν κρίσιμη δεκαετία 40-30 π.Χ., τὴ γνωριμία του μὲ τὸν Μαικήνα. Τέλος περιγράφονται τὰ ἔργα τοῦ Ὀρατίου, οἱ Ἐπωδοί (Epodi), οἱ Σάτιρες (Sermones), οἱ Ὡδές (Carmina), ὁ Ὑμνος τῆς Ἑκατονταετίας (Carmen Saeculare) συνθεμένος γιὰ τις γιορτὲς τῆς παγίωσης τῆς Pax Romana, τὸ 17 π.Χ., οἱ Ἐπιστολές (Epistulae). Ἀπὸ τις ἑμμετρὲς αὐτὲς ἐπιστολὲς ἡ τρίτη, ἡ Epistula ad Pisones, εἶναι ἡ γνωστὴ *Ποιητικὴ Τέχνη* (Ars Poetica), στοὺς στίχους 268-269 τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ παραίνεση τοῦ Ὀρατίου

vos exemplaria Graeca
nocturna versate manu, versate diurna.

τὰ ἑλληνικά σας κείμενα
ξεφυλλίζετε τὴ νύχτα, ξεφυλλίζετε τὴν ἡμέρα.

Τὰ ἐπόμενα κεφάλαια τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ πρώτου τόμου εἶναι ἀφιερωμένα στὰ χειρόγραφα καὶ τις ἐκδόσεις τοῦ ἔργου τοῦ Ὀρατίου καὶ στὴν κριτικὴ ποὺ ἀσκήθηκε στὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ, κριτικὴ ἀρχαία καὶ νεώτερη, τὴν κατάφαση τῶν ἀρχαίων γιὰ τὸ ἔργο του καὶ τὴν ἀντίδραση τῶν νεωτέρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Γκαϊτε καὶ ὁ Μπάυρον. Ὁ Νίτσε ἀντιθέτως τὸν ἐξυμνεῖ. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴ ἀκολουθοῦν οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ὀρατίου, κριτικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς, καὶ ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸ ἔργο του.

Ὅπως εἶπα προηγουμένως, κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς τέσσερις τόμους ἔχει ξεχωριστὸ πρόλογο καὶ ξεχωριστὴ εἰσαγωγή, ὅπου ὁ Κωνσταντῖνος Γρόλλιος ἐκθέτει καὶ ἀναλύει τὰ ἰδιαιτέρα ζητήματα ποὺ θέτει κάθε βιβλίο τῶν Ὡδῶν. Στὸν πρόλογο τοῦ δευτέρου τόμου ἀναλύει περισσότερο τὸ μετρικὸ σύστημα ποὺ μεταχειρίστηκε στὴ μετάφραση καὶ ἐκτείνεται στὴ φιλολογικὴ κριτικὴ καὶ τὴ δυσμενῆ θέση της ἀπέναντι στὸν ποιητὴ. Κάποια στιγμὴ ὅμως, μὲ πρωτεργάτη τὸν U. von Wilamowitz, ἡ ἀντίληψη τῶν φιλόλογων ἄλλαξε καὶ ἔγινε εὐνοϊκὴ γιὰ τὸν Ὀράτιο.

Στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ δευτέρου τόμου ἐπεκτείνει τὴ μελέτη γιὰ τὸν ποιητὴ μὲ νέα κεφάλαια, ὅπως ὁ Ὀράτιος καὶ οἱ ξένες παρακινήσεις, ἡ προσωπικότητά τοῦ ποιητῆ, καὶ ἄλλα σχετικὰ μὲ τὴ διάρθρωση, τὴν τεχνικὴ καὶ τὴ χρονολόγηση τῶν Ὡδῶν.

Τὸ τρίτο βιβλίο περιέχει 29 ὠδές, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες οἱ ἑξι πρῶτες εἶναι οἱ ὀνομασμένες ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Mommsen *Ρωμαϊκὲς Ὠδές*, ἀφιερωμένες στὴ λιτότητα (1), στὴν ἀνδρεία (2), στὴ δικαιοσύνη (3), στὴ φρόνηση (4), στὴν τιμὴ (5) καὶ στὴν εὐσέβεια (6). Πρόκειται γιὰ ποιήματα, ὅπως πιστεύει ὁ Κωνσταντῖνος Γρόλλιος, ποὺ ἐκφράζουν τὶς ἀντιλήψεις τοῦ ποιητῆ γιὰ τὰ πεπρωμένα τῆς Ρώμης καὶ τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὴν ἔντονη ἐπίδραση τοῦ Πινδάρου.

Μὲ τὴν ὠδὴ 30 τοῦ τρίτου βιβλίου ὁ Ὀράτιος δηλώνει ὅτι ὀλοκλήρωσε τὸ ἔργο του. Μὲ περηφάνεια λέγει, ὅτι πρῶτος ἐκεῖνος, ἂν κι ἀπὸ ταπεινὴ γενιά, «πρωτοῦφανα τὸ αἰολικὸ τραγούδι» καὶ καλεῖ τὴ μούσα Μελπομένη νὰ τὸν στεφανώσει.

Οἱ πρῶτοι πέντε στίχοι τῆς ὠδῆς εἶναι, ἴσως, οἱ πιὸ φημισμένοι τοῦ ποιητῆ καὶ δείχνουν τὴν αὐτογνωσία του:

Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non Aquilo impotens
possit diruere aut innumerabilis
annorum series et fuga temporum.

Καὶ κατὰ τὴ μετάφραση τοῦ Κωνσταντίνου Γρόλλiou:

Μνημεῖο ἀποτελείωσα κι ἀπὸ χαλκὸ πιὸ αἰώνιο
καὶ πιὸ ψηλὸ ἀπ' τοὺς ρηγικοὺς τάφους τῶν πυραμίδων,
ποὺ μὴτ' ἢ φαγανὴ βροχὴ μπορεῖ νὰ τ' ἀφανίσει
μὴτ' ὁ ἀσυγκράτητος βοριάς μὴδ' ἢ σειρὰ τῶν χρόνων
ἢ ἀμέτρητη καὶ τῶν καιρῶν τὸ φευγαλέο διάβα.

Δέκα χρόνια ἀργότερα μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν Ὠδῶν, ὁ Ὀράτιος, κατὰ παρότρυνση τοῦ αὐτοκράτορα Αὐγούστου καὶ ἄλλων φίλων του, ξαναγυρίζει στὴν ποίηση, τὴν ὁποία εἶχε ἐγκαταλείψει γιὰ χάρη τῆς φιλοσοφίας ποὺ εἶδαμε ὅτι εἶχε σπουδάσει στὴν Ἀθήνα. Μετὰ τὸ τρίτο βιβλίο θεωροῦσε ὅτι δὲν μπορούσε πιά νὰ προσφέρει στὴν ποίηση κάτι τὸ νέο. Ξαναγυρίζει ὅμως σ' αὐτὴν καὶ δημοσιεύει τὸ τέταρτο βιβλίο τῶν Ὠδῶν γύρω στὸ 14 ἢ 13 π.Χ., τὸ τελευταῖο τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας.

Αὐτὸ τὸ τέταρτο βιβλίο τῶν Ὠδῶν μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Κωνσταντῖνος Γρόλλιος ὀλοκλήρωσε τὴν ἐρμηνεία ἐνὸς μεγάλου ποιητικοῦ ἔργου, ποὺ ἡ δημοσίευσή του εἶχε ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ 18 χρόνια, ἐκδόθηκε πρόσφατα, τὸ 2003.

Αὐτὰ τὰ 18 χρόνια ἦσαν πολὺ περισσότερα. Θὰ τὸ καταλάβουμε διαβάζοντας

τὸ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ πρώτου τόμου ποὺ ἐπιγράφεται «Ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοσις». Σ' αὐτὸ ἀναλύεται τὸ γλωσσικὸ ὕφος τοῦ Ὁρατίου, πυκνὸ, σύνθετο καὶ στιβαρό, μὲ ἰδιότυπα στοιχεῖα ποὺ δὲν ἀποδίδονται σὲ ἄλλη γλῶσσα, μάλιστα τῇ νεοελληνικῇ ἀναλυτικῇ. Ἐξηγεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Γρόλλιος τὴ μέθοδο ποὺ ἀκολούθησε γιὰ νὰ ἀποδώσει τὸ κείμενο τοῦ Ὁρατίου χωρὶς νὰ προδώσει οὔτε ἐκεῖνον οὔτε τὰ ἑλληνικά, μὲ συνεχῇ ἐπιδίωξιν νὰ μείνει ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ πιστὸς στὸν ποιητὴ. Δὲν δέχεται τὴ γνώμη τοῦ Haupt, ὅτι «ἡ μετάφρασις εἶναι ὁ θάνατος τῆς κατανόησης» οὔτε τοῦ Paul Maas, ὅτι «ὁ φιλόλογος μεταφραστὴς πρέπει νὰ κρατιέται πιστὸς στὸ κείμενο, ἀκόμη καὶ μὲ κίνδυνον νὰ μὴν εἶναι εὐχάριστος στὴν ἀνάγνωσις». Ἀντίθετα πρὸς τὸν Maas, ὁ Κων. Γρόλλιος πιστεύει ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ Ὁρατίου πρέπει νὰ εἶναι ποιητικὴ. Φυσικὰ ἡ σύγχρονη μετάφρασις δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται ἢ νὰ μιμηθεῖ τὰ ἀρχαῖα μέτρα ποὺ βασίζονται στὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν, στὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα, στὰ προσωδιακά, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ σημερινὰ ποὺ εἶναι τονικά.

Μὲ αὐτὴν τὴν ἀνυπέρβλητη ἀντίθεση, ὁ ἐκδότης τοῦ Ὁρατίου κράτησε στὸ ἑλληνικὸ κείμενο τὴν ἐξωτερικὴ μορφή, τὸν κυματισμὸ, ὅπως τὸν λείει, τοῦ λατινικοῦ μέτρου καὶ χρησιμοποίησε «ἓνα τονικὸ μέτρο ποὺ νὰ παρουσιάζει ὁρισμένες ἀναλογίες μὲ τὸ πρωτότυπο προσωδιακόν». Χρησιμοποίησε λοιπὸν «τονικά μέτρα καὶ στροφικά συστήματα τέτοια, ποὺ μὲ τὴν κίνησίν τους νὰ ἀντιστοιχοῦν κάπως πρὸς τὴν κίνησιν ποὺ παρουσιάζουν οἱ στίχοι καὶ οἱ στροφές τοῦ ἀρχαίου ἔργου».

Τὸ σπουδαιότερο μέρος τῆς ἔκδοσης ποὺ σᾶς παρουσιάζεται εἶναι, κατὰ τὴ γνώμην μου, ἡ μετάφρασίς τῶν Ὡδῶν. Ἴσως ὁ κ. Γρόλλιος νὰ ξενίζεται ἀκούγοντάς με καὶ δικαίως νὰ θεωρεῖ σημαντικότερο τὸ μέρος τῆς ἐρμηνείας, ἀποτέλεσμα πολυχρόνης ἔρευνας, μελέτης, συλλογῆς καὶ σύνθεσης στοιχείων. Ἐχω ὅμως ὑποκειμενικοὺς λόγους γιὰ τὴν προτίμησίν μου. Πρὶν ἀπὸ 54 χρόνια διδάχτηκα στὸ γυμνάσιον ἐκλογές ἀπὸ τίς Ὡδές τοῦ Ὁρατίου, μάθημα ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲν μοῦ εἶχε μείνει καμιὰ ἀνάμνησις, ὅπως εἶναι φυσικόν. Διατήρησα ὅμως τὰ διδακτικά βιβλία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς καί, ἀφοῦ διάβασα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ βιβλίον ποὺ σᾶς παρουσιάζω, γύρισα στὸ παλιὸ σχολικόν μου βιβλίον γιὰ νὰ ξαναδῶ πῶς πρωτογνώριζαν στὰ χρόνια μου οἱ νέοι ἓναν μεγάλο λυρικὸ ποιητὴ. Στὰ χρόνια ἐκεῖνα γνωρίζαμε τοὺς ἀρχαίους Ἑλλήνες συγγραφεῖς ἀπὸ τὸ πρωτότυπον ἢ ἀπὸ ὠραῖες μεταφράσεις, γνωρίζαμε τὴν ποίησιν καὶ τὴ λογοτεχνίαν διαβάζοντας ἐλεύθερα χωρὶς νὰ μᾶς ὑποχρεῶναι κανεὶς ἐκεῖνα τὰ κείμενα ποὺ μᾶς ἄρεσαν. Δὲν μπορούσαμε ὅμως νὰ γνωρίσουμε τοὺς λατίνους κλασσικούς, γιὰτὶ, τὰ λατινικά καὶ λίγο διδάσκονταν καὶ σὰν πάρεργον. Ἐδῶ βρίσκεται κυρίως ἡ συμβολὴ τοῦ Κωνσταντίνου

Γρόλλιου, ὅτι τὸ πυκνόν, πολλὰς φορές δυσνόητο, στιβαρὸν κείμενον τοῦ Ὁρατίου, τὸ ἔφερε στὴ γλώσσα μας καὶ ἔκανε τὸν ποιητὴ προσιτὸ στοὺς Ἕλληνας.

Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τῆς πρώτης ὠδῆς τοῦ πρώτου βιβλίου εἶναι ἡ γνωστὴ προσφώνηση στὸν προστάτη τοῦ ποιητῆ Μαικήνα:

Maecenas atavis edite regibus,
o et praesidium et dulce decus meum:

Τοὺς διαβάζω στὴ μετάφραση τοῦ παλιοῦ μου βοηθήματος καὶ αἰσθάνομαι μιὰ παγωνιά νὰ τυλίγει τοὺς στίχους:

ὦ Μαικήνα, καταγόμενε ἀπὸ προγόνους βασιλεῖς,
ὦ προστασία καὶ γλυκὺ κόσμημά μου:

Σώζεται βέβαια ἡ ἔννοια τῶν στίχων, ἀλλὰ ἔχει χαθεῖ ἡ ὁμορφιά καὶ ὁ λυρισμός τους, ἀρετὲς πού τις βρίσκουμε στὴ μετάφραση τοῦ Γρόλλιου:

Μαικήνα πού ἀναβλάστησες ἀπὸ ρηγάδων φύτρα
ὦ ἐσύ πού εἶσαι διαφέντεψη, μὰ καὶ γλυκιά μου δόξα.

Τὸ πόσο ἀπασχόλησε τὸν Κωνσταντῖνο Γρόλλιο ἡ ποιητικὴ ἀπόδοση τῆς μορφῆς τοῦ λατινικοῦ κειμένου φαίνεται σὲ ὅλες τις ὠδές. Ἐπιδιώκει ὅχι μόνο τὴν ἀπόλυτη ἀκρίβεια στὴ μετάφραση, ἀλλὰ καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ μορφή πού θὰ πείσει τὸν ἀναγνώστη, πού δὲν γνωρίζει καθόλου λατινικά, ὅτι περίπου ἔτσι θὰ συνέθετε σήμερα τὰ ποιήματά του ὁ ποιητής, ἂν ζοῦσε στὴν Ἑλλάδα κι ἂν ἡ λυρική ποίηση εἶχε ἀκόμη ἄξιους θεράποντες.

Ἡ τρίτη ὠδὴ τοῦ πρώτου βιβλίου εἶναι ἀφιερωμένη στὸν Βιργίλιο πού φεύγει γιὰ τὴν Ἀθήνα. Ἡ τελευταία στροφή εἶναι γενικὲς σκέψεις γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση:

nil mortalibus ardui est:
caelum ipsum petimus stultitia neque
per nostrum patimur scelus
iracunda Iovem ponere fulmina.

Στὸ παλιό μου βοήθημα ἡ στροφή μεταφράζεται μᾶλλον σφαλερά:

Οὐδὲν δυσχερές τοῖς ἀνθρώποις:
 Αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ζητοῦμεν ἀνοήτως
 καὶ διὰ τὸ ἔγκλημά μας
 δὲν ἀνεχόμεθα τὸν Δία νὰ ρίπτῃ
 τοὺς ὀργίλους κεραυνούς του.

Γνωρίζω ὅτι ματαιοπονῶ συγκρίνοντας τίς παλιές, καὶ μόνες, ἑλληνικὲς μεταφράσεις, μὲ αὐτὲς τοῦ Κων. Γρόλλιου. Ἀλλιῶς σκέπτονταν οἱ παλιοί μας φιλόλογοι καὶ παιδαγωγοί, ἄλλιῶς ἐμεῖς σήμερα.

Ἄλλὰ ξαναγυρίζω στὴ μετάφραση τοῦ σεβαστοῦ συναδέλφου ποὺ ἀποκαθιστᾷ τὴν ἔννοια τῶν στίχων καὶ δίνει αὐτονομία στὸ ποίημα. Σὲ πείθει ὅτι διαβάσεις κάτι νέο καὶ ὄχι ἐξαρτημένο. Κι ἂν ἀκόμη δὲν τὸ συσχετίσεις μὲ τὸν Ὀράτιο, θὰ ἀναγνωρίσεις τὸν γνήσιο λυρισμό, τὴ δουλεμένη νεοελληνικὴ:

Ἀνηφοριὰ γιὰ τοὺς θνητοὺς δὲ βρέθηκε καμιά!
 Γυρεύουμε καὶ τὰ ἐπουράνια
 δικὰ μας, οἱ ἀνέμυαλοι, καὶ μὲ τὰ κρίματά μας
 δὲν τὸν ἀφήνουμε τὸ Δία
 τὰ ἀστροπελέκια τῆς ὀργῆς ποτὲ νὰ τὰ πιθώσει.

Ἀναγκαῖα εἶναι λίγα λόγια γιὰ τὰ σχόλια καὶ τὴν ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς ὥδης, τῆς τρίτης τοῦ πρώτου βιβλίου, ὥδης 40 ἀκριβῶς στίχων. Τὴ μετάφραση ἀκολουθοῦν ἑξὶ σελίδες πραγματικῶν, μετρικῶν, γλωσσικῶν καὶ μυθολογικῶν σχολίων. Μετὰ τὰ σχόλια ἀκολουθοῦν ἀκόμη ἑπτὰ σελίδες ἀνάλυσης καὶ ἐρμηνείας τῆς ὥδης ἀπὸ φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἄποψη. Αὐτὸ γίνεται γιὰ ὅλες τίς ὥδές, γιατί κάθε μία ἐξηγεῖται καὶ ἐρμηνεύεται μὲ μία πλήρη πραγματεία. Γιατὶ, ὁ Κωνστ. Γρόλλιος τὸ ἔργο του τὸ προορίζει κυρίως γιὰ τοὺς Ἑλλήνες φιλόλογους, ὅπως δηλώνει. Ἐκεῖνος ποὺ διαβάσει τὰ σχόλια καὶ τίς ἀναλύσεις κλείνει τὸ βιβλίο μὲ τὴν αἴσθηση τῆς γνώσης τῶν πραγμάτων, τῆς ἐπιστημονικῆς καθαρότητας καὶ τῆς φωτεινότητος τῶν διανοημάτων.

Πρὶν τελειώσω κρίνω ὅμως πὼς πρέπει νὰ παραθέσω ἀκόμη τοὺς τέσσερις πρώτους στίχους τῆς 22ης ὥδης τοῦ πρώτου βιβλίου. Εἶναι διάσημη ἡ ὥδή, γιατί μελοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Γερμανὸ μουσικὸ F. F. Flemming καὶ ψάλλεται καὶ σήμερα σὲ πένθιμες τελετές, κυρίως στὶς Σκανδιναβικὲς χώρες. Ἴσως μερικοὶ τὸ γνωρίζουν ἀπὸ αὐτηχοῖα, ἐγὼ τὸ ἔμαθα ἀρκετὲς δεκαετίες πρὶν, ἀπὸ τὸ βι-

βλίο του Axel Munthe για τὸ Σάν Μικέλε. Ὅπως ἀναλύει ὁ Κων. Γρόλλιος, τὸ πραγματικὸ νόημα τῆς ὥδῃς εἶναι ἡ σιωπηρὴ ἀντιπαράθεση τῆς εὐθυμῆς ἀφροντισιᾶς μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἀταραξία τοῦ ποιητῆ. Παρερμηνεῖα ὅμως τῆς σκέψης τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τοὺς φιλόλογους ἔδωσε στὴν ὥδῃ χαρακτήρα ἡθικοῦ κανόνος:

Integer vitae scelerisque purus
non eget Mauris iaculis neque arcu
nec venenatis gravida sagittis,
Fusce, pharetra.

Ὅποιοι στάθηκε στὸ βίο του ἀκέριος κι ἀπὸ κρίμα καθαρὸς
μῆτε κοντάρια Μαυριτανικὰ ἔχει,
Φύσκε, διόλου ἀνάγκη, μῆτε τόξο
καὶ φαρέτρα πού φαρμακωμένα
βέλη νὰ βαραίνουν.

Γνωρίζω ὅτι δὲν ἤμουν ὁ περισσότερο ἐνδεδειγμένος γιὰ τὴν παρουσίαση ἐνὸς ἔργου, ὅπως ἡ ἔκδοση τῶν Ὡδῶν τοῦ Ὁρατίου ἀπὸ τὸν Κων. Γρόλλιο. Γι' αὐτὸ θὰ ζητήσω τὴν ἐπικουρία ἐνὸς διαπρεποῦς συναδέλφου, ἀρχαιολόγου καὶ φιλόλογου, τοῦ François Chamoux. Παρουσιάζοντας τὸ 1996 ὁ κ. Chamoux τοὺς δύο πρώτους τόμους τῆς ἔκδοσης τοῦ Ὁρατίου στὴν Académie des Inscriptions et Belles Lettres, στὸ Παρίσι, τονίζει ὅτι ὁ κ. Γρόλλιος «ἦταν ὁ καλύτερα ἀπὸ οἰονδήποτε προπαρασκευασμένος γιὰ νὰ παρουσιάσει τὸν Ὁράτιο στοὺς Ἑλληνες, μόνο λαὸ στὴν Εὐρώπῃ γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἀρχαιότητα δὲν περνᾷ πρῶτα ἀπὸ τὴ Ρώμη».

Τελειώνω τὴν παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου Γρόλλιου, Ὁρατίου Ὡδές, μὲ τὴν ὁμολογία ὅτι ἤμουν πολὺ σύντομος, ὅτι παρέλειψα πολλὰ καὶ οὐσιώδη. Ὁ κανονισμὸς δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ εἶμαι διεξοδικότερος. Ὅσα εἶπα ὅμως εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ γίνουν ἐδῶ μέσα γνωστὲς οἱ ἀρετὲς τοῦ ἔργου. Προσθέτω ἀκόμη ὅτι οἱ ἐρμηνευτικὲς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν δὲν εἶναι συχνὲς στὴν Ἑλλάδα, εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτες. Εἶναι κρίμα ὅτι, τὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἐπίτευγμα τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας, ἡ ἔκδοση τοῦ Ὁρατίου ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Γρόλλιο, συνδυασμὸς οὐμανιστικῆς ἀρχαιογνωσίας καὶ ποιητικῆς εὐαισθησίας, δὲν κοσμεῖ τὴ σειρὰ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας.